

L-a întâlnit (dacă îmi aduc bine aminte, la Casa Oamenilor de Știință) pe profesorul Iorgu Iordan, iar mai târziu, grație bunelor oficii ale unor cunoștințe comune, a fost primită în casa profesorului Al. Rosetti, curios să o cunoască pe această tânără cercetătoare italiană.

A fost, din toate punctele de vedere, o călătorie extraordinară, care a determinat în mod evident perspectivele sale de studiu și de viață: pe de o parte Teresa și-a dat seama de dificultatea lucrării pe care o pregătea sub îndrumarea profesorului Piccillo (și-a terminat teza doar în noiembrie 1980, după alte două călătorii în România, în 1979 și în 1980, cu o ședere aici de mai bine de trei luni), iar pe de alta, a fost definitiv cucerită de întâlnirea cu oamenii de cultură români, creându-se astfel o legătură profundă cu pământul și cultura acestei țări, și devenind totodată conștientă de propriile capacități în domeniul cercetării științifice.

Ciudat, această călătorie s-a încheiat cu o întoarcere acasă destul de zbuciumată: o furtună de o deosebită violență a însoțit traversarea mării Adriatice, ducând la o întârziere de peste douăzeci de ore și nu puțin păr alb chiar și pentru personalul de bord. A fost pentru Teresa o încercare care a avut însemnătatea unui sigiliu pus asupra unor hotărâri de viață, devenite din momentul acela ireversibile. (În orice caz călătoriile următoare le-a făcut în tren).

București, 6 iunie 2008

(Traducere Gabriela Lungu)

Ioan-Aurel Pop

TERESA FERRO SAU AMINTIREA UNEI DOAMNE A CULTURII ROMÂNEȘTI

Comemorarea morții unui om este cel mai adesea un act de pietate sau o datorie creștină a celor rămași, care l-au cunoscut și apreciat. În cazul Teresei Ferro este însă mult mai mult, este un impuls interior de o forță extraordinară, venit în chip firesc, dincolo de datorii și tradiții.

Când profesorul Alberto Castaldini, directorul Institutului Italian de Cultură din București, a avut amabilitatea să mă invite la ceremonie, l-am întrebat în ce limbă se va vorbi și mi-a spus că în italiană sau română, la alegere. Am cugetat o clipă și am decis: în română, fiindcă Teresei așa i-ar fi plăcut! Iubea limba română cu toată forța sufletului său, o simțea în toată profunzimea ei, ca pe o ființă adesea nedreptățită și marginalizată, care merita un loc demn, de frunte, sub soare. De câte ori vorbeam, mi se adresa în română, chiar și atunci când îi spuneam că trebuie să-mi exerseze italiana.

Aș vrea să evoc la început dragostea Teresei Ferro pentru istoria României, lucru care poate părea ciudat la o iubitoare de studii clasice, specializată în greacă veche și apoi în filologie modernă, cu accent pe română. Cercetând istoria limbii române și comparând-o adesea cu dialectele siciliene, calabreze și friulane, ajunsese la concluzia că, fără cunoașterea detaliată a trecutului istoric al societății, studiul limbii rămâne incomplet, este privat de marea bogăție a realității. Tema misiunilor catolice din Moldova secolelor XVI–XIX, cu accent pe anii 1600, o preocupa foarte serios în ultimii ani, ajungând să parcurgă o bibliografie cvasi-exhaustivă în acest sens și să cunoască toate izvoarele adiacente, publicate de-a lungul timpului în română, italiană, latină, maghiară etc. Mai mult, făcuse dese și fructuoase descinderi în arhivele Vaticanului, mai ales la *De propaganda fide*, la *Pontificio Istituto Orientale* și în cele bolognese. Erau în plan, în total, trei volume care să cuprindă, în afară de erudite studii introductive istorico-filologice, opera inedită a misionarilor catolici din Moldova, mai ales cea de la finele secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea. Spunea în 2005–2006 că această operă „era aproape de publicare” și că volumul editat la Cluj, în 2005, în italiană (*I missionari cattolici in Moldavia*) și în română, în 2006 (*Misionarii catolici în Moldova*), era, „într-un anume fel, *copilul* celor pe care le vom publica în curând”. Ce păcat că nu a mai apucat s-o facă! Ea, care pornise sub îndrumarea profesorului Giuseppe Piccillo, de la Universitatea din Catania, cu studiul comparativ al variantelor în românește ale rugăciunii „Tatăl nostru” și ajunsese la subtilitățile limbii române dificile a călugărilor conventuali italieni, avea acum un patrimoniu de oferit limbii și culturii românești și s-a dus cu regretul de a nu-și fi putut împlini această menire.

În al doilea rând, vreau să-l readuc în amintire pe omul Teresa Ferro. Teresa avea o căldură umană deosebită și o lumină în ochi plină de generozitate. Cu studenții avea un fel de a fi protector și încurajator, considerându-i pe toți copiii ei spirituali. Trăia pentru studenții ei și era mândră de ei, de alegerea pe care o făcuseră pentru limba română. Se înfiora de poezia lui Nichita Stănescu și spera la onoarea de a putea spune că limba română era și patria ei. Nu înțelegea în nici o împrejurare să critice România – chiar și atunci când s-ar fi impus! – fiindcă credea că poți critica un om, o idee, o împrejurare, dar nu o națiune. În plus, spunea că românii și România aveau foarte multe circumstanțe atenuante, fiindcă suferiseră prea multe nedreptăți de-a lungul istoriei lor. De asemenea, credea că este un nonsens să iubești limba română, să vrei să-i atragi pe studenți la studiul limbii și civilizației românești, dar să fii critic la adresa lumii românești. Cursurile ei erau dinamice, erudite și simple în același timp. Invita adesea, prin programele de schimburi interuniversitare sau altminteri, profesori români sau colegi italieni, la cursurile sale, să le vorbească studenților. Așa, au fost la Udine sau în alte locuri alături de ea Doina Derer, Ileana Oancea, Ion Bulei, Ștefan Damian, Oana Sălișteanu, Gabriela Lungu, Dumitru Irimia și alții. Studenții erau încântați, recunoscători și respectuoși și veneau în număr foarte mare. Într-un an – mi-a spus

o colegă a Teresei, de la limba cehă – erau mai mulți studenți la română decât la franceză, spre bucuria unora și spre mirarea invidioasă a altora. De aceea, Teresa nu putea înțelege când unii colegi româniști de la alte universități italiene se plâneau că nu au destui studenți, că nu este interes pentru română... La moartea ei, studenții au rămas nu doar dezorientați, dar și teribil de triști și, prin vocea unora dintre ei, au făcut înlăcrimați elogiul celei pe care o numeau „Doamna Profesoară”...

Teresa se ocupa cu toată pasiunea de românii din Italia, de parohiile și de asociațiile lor culturale. Era mereu prezentă la Biserica românească „San Cristoforo” din Udine, unde, alături de părintele Ioan Mărginean-Cociș, gândea și organiza programe culturale, participa la sărbători și la aniversări. A fondat, prin 2004, la Udine, „Associazione culturale italo-romena *Alba Iulia Nord Est*”, a cărei președintă a fost și s-a zbatut aprig pentru înregistrarea ei legală și pentru organizarea activităților sub egida ei. Când am întrebat-o despre semnificația numelui, mi-a spus simplu: particula „Nord Est” se referă la Italia, la faptul că cei mai mulți investitori italieni în România sunt din Veneto, din Friuli Venezia Giulia sau din Trentino Alto Adige, adică din zona de nord-est; Alba-Iulia este locul de suflet al românilor, unde s-au încoronat Mihai Viteazul și regele Ferdinand și unde, prin urmare, s-a împlinit voința națională de unire. M-a invitat adesea la sărbătorile românești de la Udine, inclusiv de 1 mai, când era zi liberă și pentru italieni. I-am spus odată că ziua 1 mai era asimilată de unii români cu o sărbătoare comunistă și mi-a replicat: „Dar eu nu vă invit neapărat pentru 1 mai muncitoresc, ci pentru *Armindeni*, sărbătoare românească cu nume și cu sens așa de frumos!”. Cu gânduri ca acestea, profesoara din Udine a făcut pentru cunoașterea României în Italia, pentru răspândirea limbii și literaturii române, a culturii românești mai mult decât anumite instituții, asociații sau fundații.

Teresa Ferro a colaborat strâns cu instituțiile culturale românești de elită din Italia, mai ales cu Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică din Veneția și cu Accademia di Romania. Institutul din Veneția, fiind mai aproape geografic de Udine, îi era și mai aproape și de suflet. Aici a ținut conferințe, a participat la mese rotunde, la colocvii. La multe a fost chiar co-organizator. Cu invitații și cu bursierii institutului a făcut în mare parte, ani la rând, „conferințele de primăvară și de toamnă” dedicate României, extinse din martie până în iunie, respectiv din septembrie în decembrie. Aceste manifestări, puse și sub egida Universității din Udine, erau nu doar conferințe despre limba, literatura, istoria și cultura românească, dar și mese rotunde, expoziții de artă, seri muzicale. Îmi amintesc cât de impresionată a fost de muzica sacră de Crăciun, adusă în Domul din Udine de artiștii români, sau cât de mult s-a implicat în organizarea seratei de lieduri a soților Bianca și Remus Manoleanu, pe care n-a mai apucat s-o vadă, sau cum îi invita (să expună și să conferențieze) și cât îi prețuia pe bursierii „Nicolae Iorga” ai statului român, de la Veneția. Cineva i-a atras atenția, la un moment dat, că nu toți cei invitați de ea erau personalități de vârf sau artiști de prim-plan. A răspuns

simplu: „Nici societatea nu e formată doar din elite! Peste 90% dintre cei care votează la alegerile europene în Italia nu știu mai nimic despre România și nici nu au pregătirea necesară ca să recepteze arta lui Dan Grigore sau proza lui Mircea Cărtărescu. Mesajul autentic ajunge unde trebuie și fără personalități consacrate. Când sunt la îndemână Dan Grigore sau Mircea Cărtărescu e cu atât mai bine, când nu, e bine și cu alți specialiști sau tineri talentați care transmit semnale culturale sincere”.

Astfel gândea doamna siciliană, devenită friulană prin adopție și specializată în limba și literatura română. Era fericită de prețuirea românilor. Am spus odată, într-o împrejurare, fiind de față și membri ai familiei sale, cât de cunoscută și onorată era Teresa Ferro în România, de la marile universități din Cluj, Timișoara, București, Iași sau Oradea până la Academia Română și de la revistele de cultură până la unele case editoriale. Toți au fost mirați și măguliți, mai ales că în Italia erau și unele voci firave, între colegi, cu accente de gelozie. Era greu pentru unii să înțeleagă că profesoara de la Udine nu viza locul nimănui, nu participa la competiții neloiale și nu era carieristă, chiar dacă se manifesta ferm în convingerile sale.

Teresa Ferro avea o vocație pentru altruism; se purta în viață cu o discreție specială, cu un simț al buneicuviențe și al echilibrului, cum rar se văd sub soare. Era pătrunsă mai ales de moralitate și de onestitate și nu abdică de la aceste valori, nici chiar atunci când era evident nedreptățită și când ar fi trebuit să lupte pentru sine cu mai multă înverșunare. Ura răutatea și ironia, mai ales față de cei slabi. Mi-o reamintesc în ultimele zile ale anului 2006 și în primele zile ale anului 2007 – pentru ea al „marii treceri” – în Sicilia natală. Atunci, alături de Enzo – soțul său și omul pe care l-a iubit cel mai mult în viață – ne-a înfățișat, mie și soției mele, „patria sa”, locul de naștere al părinților și al moșilor săi, o lume-simbol, suprasaturată de civilizație. A venit cu noi mai peste tot, de la Scicli – unde se afla mormântul tatălui, unde-i trăiește încă mama și unde odihnește acum ea! – la Piazza Armerina și de la Siracusa și Modica până la Taormina și la Zafferana Etnea. Era ostentivă, ascundea cu greu semnele bolii grave, despre care refuza să vorbească. Era sau părea mereu optimistă și făcea planuri de viitor. Am revăzut-o și mai slăbită, în aprilie 2007, când, la Padova și la Veneția, se vorbea într-un colocviu despre Bucureștii de odinioară, în literatură și artă. Cum putea să lipsească!?

Va lipsi însă în curând și pentru totdeauna, în iunie 2007, rămânând doar în amintire. I-am reproșat odată că nu se tratează cu suficientă grijă, că se risipește prea mult cu munca, studenții, scrierile sale. Mi-a sugerat, abia perceptibil, un răspuns ca-n poezia lui Coșbuc: „Din codru rupi o rămurea,/ Ce-i pasă codrului de ea?/ Ce-i pasă unei lumi întregi/ De moartea mea?”. Ne pasă tuturor celor care am cunoscut-o sau i-am apreciat opera, dar, din păcate, nu-i mai putem reînvia decât imaginea senină și discretă. I se potrivesc mai degrabă două versuri care vin, cred, din folclorul nordic: „Învăță de la vântul ce-adiie pe poteci/ Cum trebuie prin lume de liniștit să treci”. Ea învățase asta demult, ne mai rămâne nouă să învățăm...